

Нацыянальны інстытут адукацыі

Кампетэнтнасны падыход

В. У. Праскаловіч Т. У. Логінава

Беларуская літаратура

5 клас

Дыдактычныя і дыягнастычныя матэрыялы

Дапаможнік для настаўнікаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання

Рэкамендавана

*Навукова-метадычнай установай «Нацыянальны інстытут адукацыі»
Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь*

Мінск

«Сэр-Віт»
2020

Прадмова

Нельга чалавека навучыць на ўсё жыццё,
яго трэба навучыць вучыцца ўсё жыццё.

К. Д. Ушыньскі.

Сучасная адукацыя (у тым ліку літаратурная) скіравана на фарміраванне функцыянальнай пісьменнасці. Функцыянальная пісьменнасць – гэта здольнасць выкарыстоўваць набытыя веды, уменні і навыкі для рашэння максімальна шырокага дыяпазону жыццёвых задач у розных сферах дзейнасці і сацыяльных узаемаадносін.

Вынікам развіцця функцыянальнай пісьменнасці з’яўляецца авалоданне вучнямі сістэмай ключавых кампетэнцый, якія дазваляць эфектыўна прымяняць набытыя веды, уменні, вопыт у практычнай дзейнасці і паспяхова выкарыстоўваць у працэсе сацыяльнай адаптацыі. Адным са спосабаў фарміравання ключавых кампетэнцый з’яўляюцца кампетэнтнасна арыентаваныя заданні.

Змест дыдактычнага матэрыялу складаюць заданні па фарміраванні: **асобасных кампетэнцый**, звязаных з асаблівасцямі развіцця асобы вучня (фарміраваннем патрыятызму, павагі да гісторыі і традыцый, развіццём нацыянальнай самасвядомасці; фарміраваннем актыўнай грамадзянскай пазіцыі і патрыятычных пачуццяў і г. д.);

метапрадметных кампетэнцый – авалоданне асноўнымі ўніверсальнымі вучэбнымі дзеяннямі (рэгулятыўнымі, камунікатыўнымі, пазнавальнымі); спосабамі дзейнасці, асвоенымі навучэнцамі на базе аднаго, некалькіх або ўсіх вучэбных прадметаў;

прадметных кампетэнцый: *літаратурнай кампетэнцыі* – сістэмных ведаў пра літаратуру, на аснове якіх фарміруюцца літаратурныя веды і ўменні, здольнасці, неабходныя для засваення твораў літаратуры як мастацтва слова; *каштоўнасна-светапогляднай кампетэнцыі* – фарміраванне сістэмы духоўна-маральных каштоўнасных арыентацый, нацыянальна-культурнай самаідэнтыфікацыі, гуманістычнага погляду на свет; *культуралагічнай кампетэнцыі* – ведаў пра беларускую літаратуру як феномен культуры, здольнасць карыстацца культуразнаўчай інфармацыяй для патрэб камунікацыі; *маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі* – маўленчых ведаў па тэорыі маўлення (тэкст, яго тыпы, структура, стылі і жанры маўлення), якія

з'яўляюцца базавымі для фарміравання камунікатыўных уменняў з мэтай ажыццяўлення эфектыўнай маўленча-камунікатыўнай дзейнасці (слуханне і чытанне тэкстаў, стварэнне вусных выказванняў, пісьмовых тэкстаў); *культуратворчай кампетэнцыі* – авалоданне вопытам літаратурна-творчай дзейнасці. Рашэнне гэтай задачы адбываецца праз шырокае выкарыстанне відаў прадметна-творчай дзейнасці, з дапамогай якіх рэалізуецца практыка-арыентаваны характар літаратурнай адукацыі.

У сучаснай адукацыі асабліва ўвага надаецца фарміраванню ў вучняў чытацкай пісьменнасці, пад якой, згодна з даследаваннямі PISA*, маецца на ўвазе здольнасць чалавека разумець і выкарыстоўваць пісьмовыя тэксты, разважаць пра іх і займацца чытаннем для рэалізацыі сваіх мэт, пашыраць свае веды і магчымасці, удзельнічаць у сацыяльным жыцці.

Чытацкая пісьменнасць з'яўляецца метапрадметным уменнем, бо здольнасць да чытання і разумення вучэбных тэкстаў, уменне здабываць інфармацыю з тэксту, пераасэнсоўваць яе і выкарыстоўваць для вырашэння разнастайных вучэбных і вучэбна-практычных задач неабходна ў працэсе навучання ўсім без выключэння вучэбным прадметам, а таксама ў самастойным жыцці. Таму на працэс фарміравання чытацкай пісьменнасці павінны быць скіраваны намаганні ўсіх настаўнікаў-прадметнікаў, але ў першую чаргу гэта клопат настаўнікаў-філолагаў.

Чытацкая пісьменнасць патрабуе сфарміраванасці наступных уменняў:

- а) знаходзіць і выбіраць (інфармацыю);
- б) інтэграваць і інтэрпрэтаваць (паведамленне тэксту);
- в) асэнсоўваць і ацэньваць (змест тэксту і форму тэксту).

Для адукацыйнай практыкі з мэтай фарміравання чытацкай пісьменнасці на ўроках беларускай літаратуры прапануюцца тэксты і кампетэнтнасна арыентаваныя заданні да іх, прызначаныя для выяўлення інтэгральных уменняў: усвядомлена ўспрымаць і разумець прачытаны тэкст, разважаць пра яго змест, выказваць уласную думку, суадносіць ідэі і характары з уласным жыццёвым вопытам, аргументаваць сваю ацэнку герояў і падзей, выяўляць аўтарскую пазіцыю, мэтазгоднасць выкарыстання сродкаў вобразнасці і інш.

Настаўніку кампетэнтнасна арыентаваныя заданні дапамогуць прасачыць за самім працэсам фарміравання прадметных кампетэнцый

*PISA (Programme for International Student Assessment) – гэта Міжнародная праграма па ацэнцы адукацыйных дасягненняў вучняў, якая праводзіцца пад эгідай Арганізацыі эканамічнага супрацоўніцтва і развіцця.

вучняў. Кампетэнтнасна арыентаваныя заданні ўяўляюць сабой дыдактычны матэрыял для пашырэння і замацавання каштоўных арыентацый, «глебай» для якіх служаць мастацкія творы, што ўваходзяць у вучэбны дапаможнік для адпаведнага класа.

Кампетэнтнасна арыентаваныя заданні можна выкарыстоўваць як выбарачна, так і ў комплексе. У апошнім выпадку яны паслужаць сродкам выніковай праверкі.

Настаўнік з дапамогай гэтых заданняў можа ажыццяўляць кантрольна-ацэначную дзейнасць як усіх вучняў класа, так і групы навучаемых або канкрэтнага вучня.

«Навігатарам» пры працы з дапаможнікам застанеца вучэбны дапаможнік па літаратуры для пятага класа, а таксама дадатковы ілюстрацыйны матэрыял, інтэрнэт-рэсурсы і інш. Акрамя таго, шэраг заданняў прадугледжвае работу з электронным адукацыйным рэсурсам (далей – ЭАР), змешчаным на нацыянальным адукацыйным партале (<http://e-vedy.edu.by/>).

Дыдактычны матэрыял з'яўляецца дадатковым кампанентам вучэбна-метадычнага комплексу і ў адпаведнасці з яго функцыяй можа выкарыстоўвацца настаўнікам падчас арганізацыі адукацыйнага працэсу (непасрэдна на ўроку, пры падрыхтоўцы дамашняга задання, выкананні самастойнай работы). Заданні павышанай цяжкасці (*) можна выкарыстоўваць пры правядзенні факультатыўных заняткаў па беларускай літаратуры, прадметных алімпіяд, тэматычных пазакласных мерапрыемстваў, а таксама пры наладжванні даследчай (у тым ліку пошукавай, практнай і г. д.) дзейнасці вучняў.

Пры стварэнні кампетэнтнасна арыентаваных заданняў мы не прытрымліваліся адзіных спосабаў адбору, падачы і інтэрпрэтацыі матэрыялаў у сувязі з рознымі этапамі навучання. Але пры гэтым дыдактычныя матэрыялы характарызуюцца цэласнасцю працэсуальнага і структурна-змасцёвага кампанентаў.

Структура кампетэнтнасна арыентаваных заданняў

Стымул (абавязковы элемент) пагружае ў кантэкст задання і матывуе на яго выкананне.

Задачная фармулёўка (абавязковы элемент) дакладна ўказвае на дзейнасць і / або спосабы дзейнасці навучэнца, неабходныя для выканання задання.

Крыніца інфармацыі (па меры неабходнасці) утрымлівае інфармацыю, патрэбную для паспяховай дзейнасці навучэнца па выкананні задання.

Бланк для выканання задання задае структуру прад'яўлення навучэнцам выніку сваёй дзейнасці па выкананні задання.

Інструмент праверкі (аналітычная шкала, мадэльны адказ, ключ, бланк назіранняў і г. д.). Шматлікія заданні ўтрымліваюць інструмент ацэньвання (мадэльны адказ*, ключ і г.д.). Прыведзеныя ў дапаможніку адказы на тэставыя заданні, а таксама тэксты адказаў на тэматычныя заданні выконваюць пры гэтым функцыю эталонаў для маральна-эстэтычных меркаванняў вучняў, з'яўляюцца своеасаблівай метадычнай падказкай для абагульненняў настаўніка. Хаця ўзор рэпрэзентуе аптымальны варыянт выканання задання, аднак асабліва ўвага надаецца індывідуальнай або калектыўнай праяве творчасці і кампетэнтнай вучняў.

Бланк для выканання задання патрэбен толькі ў тым выпадку, калі заданне прадугледжвае структураваны адказ і павінен фіксавацца на спецыяльна выдадзеным бланку.

Несумненная значнасць прапанаванай тыпалогіі кампетэнтнасна арыентаваных заданняў – яе адкрыты характар. Мы разлічваем на індывідуальны творчы падыход настаўніка да адбору заданняў, на мэтанакіраванае выкарыстанне іх у адукацыйным працэсе па засваенні вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура». Але пры гэтым мы не выключаем, што яны дадуць штуршок для ўласнай метадычнай творчасці настаўнікаў. З улікам асаблівасцей арганізацыі педагагічнага працэсу пры выкарыстанні электронных версій дыдактычнага матэрыялу настаўнік можа ўносіць змены ў змест і структуру заданняў.

Плёну і поспехаў вам на шляху выхавання кампетэнтнага чытача!

* Некаторыя прыклады мадэльных адказаў, ключоў прапанаваны да асобных заданняў.

Літаратура і жыццё

1. «Краіна мастацкай літаратуры – гэта царства кніг, у якіх захавана духоўнае багацце ўсяго чалавечага роду, вопыт і мудрасць нашых продкаў і сучаснікаў» (*Людміла Цітова*).

- Паразважайце, што ўяўляе сабой Чароўнае царства – «Краіна мастацкай літаратуры»? Чым яно вам запомнілася?
- Паразважайце, чаму так важна для кожнага чалавека знаёмства з творамі літаратуры, вывучэнне і веданне гэтых твораў.
- Хто з герояў твораў, прачытаных у пачатковых класах, вам найбольш спадабаўся і запомніўся? Чаму?

2. Иван Мележ пісаў: «Для мяне кніга заўсёды была цудам. Яна была для мяне, можна сказаць, – настаўнікам жыцця».

- Паразважайце, чым з'яўляецца для вас кніга? Запішыце асацыятыўны рад да слоў «літаратура» і «кніга».
- Парайце сваім сябрам, аднакласнікам вашу любімую кнігу. Патлумачце, чаму яе варта прачытаць.

3. «Мы часта самі адчувалі, што адной кнігі мы не можам дачытаць, а другая чытаецца лёгка, ад яе нельга адарвацца. Усё ў ёй хораша, натуральна... І сакрэт гэтага майстэрства просты...» (*Ян Скрыган*).

- У чым жа сакрэт добрай кнігі? Чаму цікаvasць да аднаго твора не знікае на працягу стагоддзяў, а другі твор нават сучаснікі аўтара не хочуць чытаць? Магчыма, галоўнае ў кнізе – займальны сюжэт? Мабыць, вялікае значэнне мае «будаўнічы матэрыял», з якога «майструецца» мастацкі твор? Патрэбна, відаць, пісьменніцкае майстэрства, бо кожная кніга – плён творчай фантазіі аўтара, сур'ёзнай працы розуму і душы. А можа, што іншае? Паразважайце пра гэта.

І. Роднае слова

1. Прачытайце ўрываак з верша **Петруся Броўкі** «**Калі ласка!**».

Трапіць госць у будзень, а ці ў свята:

– Калі ласка, калі ласка, ў хату!

Не паспелі сесці пры сустрэчы,

Як патэльня засквірчэла ў печы...

Бульба, смажаніна і каўбаска,

Пакаштуйце, людцы, калі ласка!

Хлопец кажа дарагой дзяўчыне:

– Калі ласка! Будзеш гаспадыняй!..

Эх, жыццё збудуем мы прыгожа,

Ўсе з табой нягоды пераможам.

Гром грыміць. З нябёсамі размова:

– Калі ласка, цёплы дождж вясновы!

І не вельмі буйны і не рэдкі

На сады, на пушчы, на палеткі,

На грыбы, на ягады, на кветкі...

– Калі ласка! – наш зварот бясконцы.

Мы гаворым ранішняму сонцу:

– Калі ласка, сонца, выйдзі з хмары,

Радасцю аблашчы нашы твары,

Ты ўзнімі з сабою нашы мары!

- Прадоўжыце па ўзоры пералік рыс характару беларусаў, якія аўтар уключае ў творы.

<i>Беларусы вызначаюцца эмацыянальнай чуласцю, любоўю да сваёй зямлі</i>	здольнасць прымаць кожную з'яву прыроды як цуд, як падарунак;
<i>жыццёвым аптымізмам і ўменнем знаходзіць радасць у пайсяджэнным жыцці</i>	бясконцы зварот да сонца з надзеяй на яго ласку і здзяйсненне мар;
<i>гасціннасцю</i>	
<i>шчырасцю</i>	
<i>надзейнасцю</i>	

2. Адшукайце ў вершы Петруся Броўкі «Калі ласка!» радкі, у якіх гаворыцца пра тое, як беларусы сустракаюць гасцей. Ці можна сказаць, што беларусы гасцінныя, шчодрыя? Дапоўніце пералік беларускіх прыказак, якія ілюструюць указанія рысы нацыянальнага характару: «*Госць лавы не пераседзіць*», «*Добраму госцю вароты самі расчыняюцца*», ...

3. Якія словы паэт называе шчырымі і ветлівымі? Якія з іх вы ведаеце? Паразважайце, у якіх жыццёвых выпадках трэба гаварыць словы «калі ласка». Прадоўжыце думку: словы «калі ласка» дапамагаюць нам...

- Падрыхтуйце вуснае выказванне на тэму «Ці добры і ветлівы я чалавек».

4. Устаноўце адпаведнасць паміж прыказкамі і тымі рысамі характару беларусаў, пра якія яны сведчаць.

1) Ідзі ў родны край, там і пад елкаю рай.	а) Спакойны, вытрыманы нораў.
2) Не той моцны, хто стрымлівае коней, а той, хто стрымлівае сябе.	б) Добрыя адносіны да суседзяў.
3) Усякая птушка сваё гняздо бароніць.	в) Пачуццё асабістай годнасці.
4) Шануй сябе, то і людзі будуць шанаваць.	г) Любоў да сваёй зямлі.
5) Добры сусед раднейшы за роднага брата.	д) Гатоўнасць з самаадданасцю бараніць родныя мясціны.

5. Разгадайце зашыфраваную прыказку пра гасціннасць. У шыфроўцы лікі адпавядаюць парадкаваму нумару літар у беларускім алфавіце (кожны лік – гэта пэўная літара. ДЖ, ДЗ асобнымі літарамі не лічацца!).

4	16	19	25	29				
15	1							
17	1	18	16	4				
4	1	19	17	1	5	28	15	32
9	1							
17	10	18	16	4				

ЗМЕСТ

Дыдактычныя матэрыялы	3
Прадмова	3
Уводзіны	7
Літаратура і жыццё	7
I. Роднае слова	8
II. Вусная народная творчасць	13
Народныя казкі	13
Легенды	16
Загадкі	19
Прыказкі	20
Прыкметы і павер'і	21
III. Літаратурныя казкі і легенды	23
Максім Танк. Ля вогнішч начлежных	23
Якуб Колас. Крыніца	24
Уладзімір Караткевіч. Нямоглы бацька	25
Андрэй Федарэнка. Падслуханая казка	29
IV. Выразнасць мастацкага слова	31
Максім Багдановіч. Зімой	31
Анатоль Грачанікаў. Зоры спяваюць	32
Якуб Колас. Песня ляснога жаваранка	33
Якуб Колас. На рэчцы	33
Уладзімір Караткевіч. Лісце	34
Анатоль Грачанікаў. Верасень	34
Пятрусь Броўка. Кропля	36
V. Літаратурны твор – складанае і непадзельнае мастацкае адзінства	37
Якуб Колас. У старых дубах	37
Міхась Лынькоў. Васількі	37
Васіль Зуёнак. Прыйдзі аднойчы	38
Анатоль Кудравец. Цітаўкі	38
Генрых Далідовіч. Страта	39
Максім Лужанін. Добры хлопец Дзік	40
Уладзімір Караткевіч. Былі ў мяне мядзведзі	41

VI. Прыгоды і падарожжы	44
Міхась Лынькоў. Пра смелага ваяку Мішку	
і яго слаўных таварышаў	44
Дыягнастычныя матэрыялы	46
Прадмова	46
Літаратура і жыццё	50
I. Роднае слова	52
Яўгенія Янішчыц. Мова	53
Уладзімір Караткевіч. Бацькаўшчына	55
Кантрольныя выніковыя заданні	57
II. Вусная народная творчасць.	
Літаратурныя казкі і легенды	59
Народныя казкі	59
III. Выразнасць мастацкага слова	71
Тэма. Якуб Колас . Песня ляснога жаваранка	71
Уладзімір Караткевіч. Лісце	72
Анатоль Грачанікаў. Верасень	72
IV. Літаратурны твор – складанае	
і непадзельнае мастацкае адзінства	74
Якуб Колас. Дарэктар	75
Якуб Колас. У старых дубах	76
Міхась Лынькоў. Васількі	76
Анатоль Кудравец. Цітаўкі	77
Генрых Далідовіч. Страта	78
Максім Лужанін. Добры хлопец Дзік	79
Уладзімір Караткевіч. Былі ў мяне мядзведзі	82
V. Прыгоды і падарожжы	84
Міхась Лынькоў. Пра смелага ваяку Мішку	
і яго слаўных таварышаў	84
Кантрольныя выніковыя заданні	84
Выкарыстаная літаратура	88